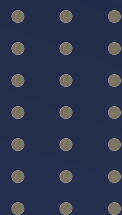
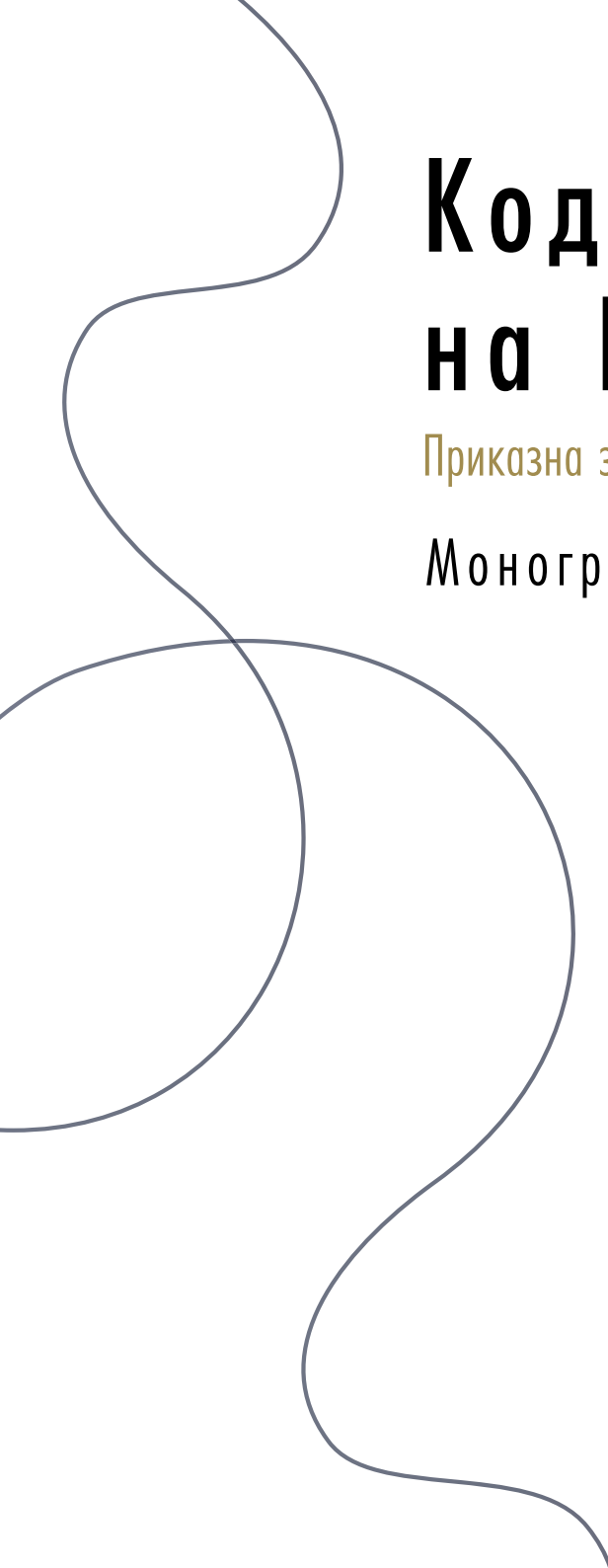

Кодот на Преспа

Приказна за “загубениот пат”

Монографија

Кодот на Преспа

Приказна за “загубениот пат”

Монографија

КОДОТ НА ПРЕСПА

Приказна за “загубениот пат”

Монографија

Издавач:

Хелсиншки комитет за човекови права
претставуван од претседателката д-р Неда Здравева

Уредник:

Уранија Пировска
Извршна директорка на Хелсиншкиот комитет за човекови права

Автор:

Борјан Јовановски

Лектор:

Виолета Танчева-Златева

Графички дизајн и печатење:

Релатив

Година на издавање:

2022 година

ХЕЛСИНШКИ
КОМИТЕТ
ЗА ЧОВЕКОВИ
ПРАВА

РЕКОМ
мрежа за помирување

Проектот „Соживотот не е мит — поуките од Долна Преспа“ е дел од проектот „РЕКОМ мрежа на помирување“ финансиран од Европската Унија. За содржините единствено е одговорен Хелсиншкиот комитет за човекови права и не ги изразуваат ставовите на Европската Унија.

A decorative wavy line in a light gold color starts from the top left, curves down and to the right, then loops back down and to the left, ending near the bottom left of the page.

СОДРЖИНА:

6	ПРЕДГОВОР
13	Кодот на Преспа

ПРЕДГОВОР

Побратимството – култура на поврзување

Љупчо С. Ристески

Ракописот „Кодот на Преспа“, во кој се поместени неколку интервјуа во кои се говори за побратимствата помеѓу поединци и семејства од различно етничко и религиско потекло што се негуваат со генерации во Преспа, а денес препознаени како посебна вредност на културата на живеење во пределот, се навистина „специфичниот код на Преспа“. Уредникот на изданието, новинарот Борјан Јовановски, чијашто фамилија потекнува од Преспа, ја препознал вредноста на побратимството како општествена институција во културното и историското живеење на областа, па направил неколку интервјуа со припадници на семејства побратимени со генерации, со цел да го истакне овој феномен како еден од носечките столбови на културата на воспитување на помладите генерации со примери од минатото и начинот на живеење на Преспанци како основа за добар соживот и заемно почитување.

Побратимството како општествена институција постои, најверојатно, колку што постои човекот, а во антропологијата е забележана кај огромен број традиционални и архаични заедници во светот. Вообичаено, побратимството се воспоставува во рамки на помали и позатворени заедници, каде што општествената стратификација сè уште се организира и структурира врз основа на сродничките односи. Со сигурност може да се рече дека општествената институција на *побратимството*, во општествата каде што социјалната стратификација се заснова врз сродничките односи и концепти, корелира со заемна меѓузависност на интеракциите на поединците и на заедниците. Оттука, поимот меѓузависност вклучува социјални симболички интеракции „лице в лице“, при што субјектите влијаат едни врз други, комуницирајќи повеќестрано, и притоа искористувајќи ги практично сите знаења поврзани со преземените дејствија. *Заемната меѓузависност* или *повиканост едни кон други*, се однесува и на потрајни социјални односи засновани врз општествени норми, правила

и санкции помеѓу учесници кои остваруваат општествени улоги на одредени општествени позиции. Дел од овие интеракции може да бидат интензивни, а дел од нив се повеќе формализирани и имаат силно симболичко значење (Славјанские древности 2009: с.в. побратимство, 79; Речник 2000: с.в. побратимство, 320–322).

Поимот на *меѓузависноста* во антропологијата е погоден за опишување не само на вклученоста на луѓето во интеракциите и на општествените поврзувања, ами и за опишување и анализа на сите човечки дејствија поврзани со евентуалното воздржување или избегнување на содејствување и градење општествени односи. Овде до израз доаѓаат *ојшѝесѝвениѝе и кулѝурниѝе жраници* (Лубаш 2021: 90–95).

Во контекст на разгледувањето на општествените меѓузависности, на *инсѝиѝуѝијаѝа ѝобратѝимсѝво/ѝосесѝримсѝво* во етнологијата и антропологијата се гледа како на можност за реализација на интеракциите помеѓу општествените чинители, се разбира, до мерки и степен што поставените симболички граници тоа го дозволуваат или оправдуваат.

На Балканот побратимството и посестримството биле, а во некои предели сѐ уште се, општествена појава која на заедниците кои живеат и споделуваат заеднички културен простор им овозможува, преку поврзување, одредена стабилност, мир и безбедност.

Во етнолошката и антрополошката литература *ѝобратѝимсѝвоѝо* се третира како една од најзначајните општествени институции за општествено хиерархизирање и сродничко поврзување. *Побратѝимсѝвоѝо* е *каѝежорија обредно духовно сродсѝво во ранѝ на крвно сродсѝво*, којашто како општествена институција уште многу рано се препознава како култура на поврзување особено во услови на живеење на заедници со различна етничка и религиска припадност, заедници каде што постојат можности за развој на анимозитети, заемна нетрпеливост или можност за нерамноправно соперништво. Побратимството, во вакви случаи, претставува регуларна општествена институција преку која поединци, а преку нив нивните семејства/фамилии, а во поширок контекст и цели родови,

обезбедуваат солидна стабилност на односите, заемно почитување и, се разбира, негување на културата на добрососедство и соживот. Освен што ја овозможува стабилноста на односите меѓу побратимските поединци, семејства и заедници, *ѿобраѿимсѿвоѿо* овозможува и реални основи за заедничарење помеѓу припадници на етнички/верски различните, без притоа да се поминат линиите што може да ги нарушат востановените односи помеѓу едните и другите. Оттука, многумина општествени истражувачи на *ѿобраѿимсѿвоѿо му ѿридаавааѿ важна улога* како на кохезивен фактор во општествата во кои различностите може да имаат и дезинтегрирачка улога.

Духот на побратимувањето

Традицијата на побратимувањето на Балканот е долготрајна, а за неа сведочат пишаните, но многу повеќе етнографските и фолклорните материјали зачувани низ формите на усното пренесување. Обредните форми на побратимувањето биле различни, најчесто многу едноставни, но со исклучително силна симболика. Честопати, лицата кои се побратимувале разменуваале само по грст земја, бидејќи земјата го имала најголемото значење за луѓето, таа е дарителка на животот. Земјата, исто така, ја има симболиката на заклетвата и дадениот збор на двете страни што се братимат.

Побраѿимсѿвоѿо можело да се направи и со размена на сопствените капи, но најчесто се правело со мешање на крвта, *ѿоѿочно ѿиене крв* („*ѿубраѿиме ѿу крѳ*“ – Тановић 1927: 277). Мешањето на крвта побратимите ја правеле со боцкање или засекување на раката, со вшмукување во устата и заемно целивање или со пиење (Тановић 1927: 276–277). Поради мешањето на крвта, побратимството се сметало за еднакво по сила и вредност на *крвнѿо сродсѿво*. Братимењето го правеле на огништето, на куќниот праг, покрај река, на свето место (црква, џамија) и на други места (Радул 2013: 32–36).

Побратимството и помирувањето

Побратимството имало исклучително значајна улога во случај на помирување помеѓу два „закрвени“ рода. Со цел да се „помири крвта“, помеѓу семејствата се организирано збратимување (пиење крв). Во членот 140 од Канонот на Лек Дукаѓини се предвидува:

„988. Откако ќе се смират срцата на куќата на убиениот и на куќата на убиецот, заемно ќе испијат крв.

989. Земаат две мали чаши, ги полнат до половина со вода или ракија; станува некој од пријателите, им ги врзува двата мали прста, ги прободува со игла пуштајќи по капка крв во двете чаши.

990. Откако ќе ја измешаат крвта и откако добро ќе ја промешаат, ги разменуваат чашите и вкрстувајќи ги рацете ја испиваат крвта на другиот. – Придружени со илјадници честитки, пукаат со пушки и стануваат нови браќа како од еден татко и една мајка.“ (Канон на Лек Дукаѓини 1994: чл. 140, стр. 188).

Побратимството, неволјата и заемната помош

Во етнологијата се спомнува дека една од причините за побратимување е и неволјата. Во случаи на тешки општествено-економски и воени услови, честопати семејствата се наоѓале во различни ситуации. Едни во лоши, други во малку подобри. Солидарноста и подадената рака во такви услови значеле многу. Такви се и примерите што се спомнуваат како мотиви за побратимување на семејствата Поповци од Долно Дупени и Шерифи од Наколец.

„Мотивот е прво солидарност во услови на несреќа. На пример, се раселува Наколец, одлука на тогашните власти, затоа што е загрозено од артилерискиот оган. И тогаш се јавуваат фамилии коишто ги викаат: „Дојдете кај нас“. А тие веројатно добри односи постоеле претходно. /.../ Не, туку тие постоеле подлабоко во животот како меѓусебни – меѓусебна почит, пријателство и едноставно пријателите ги викаат тука...”

„Нашето побратимство, на нашата фамилија Поповци, со фамилијата Шерифи од Наколец, е зацврстено и конкретизирано до онаа степен до која денес се остварува, така да се каже, во текот на I светска војна. Селото Наколец во I светска војна главно беше раселено поради тоа што беше на траекторијата на артилерискиот судир меѓу двете спротивставени страни. /.../ Во таа смисла, фамилијата, еден дел од фамилијата на... Шерифи, пред сè семејството на Шукри Шерифи, со синовите Бече и Заљо и со ќерката Кадиме се поврзуваат со Поповци. Односно Поповци им се домаќини коишто ги прибираат во својот дом. Се населуваат во куќите на Поповци и живеат заедно со Поповци 5 години. /.../ Од тогаш таа фамилија особено беше јадрото за големо пријателство меѓу Поповци и Шерифовци во целина...”

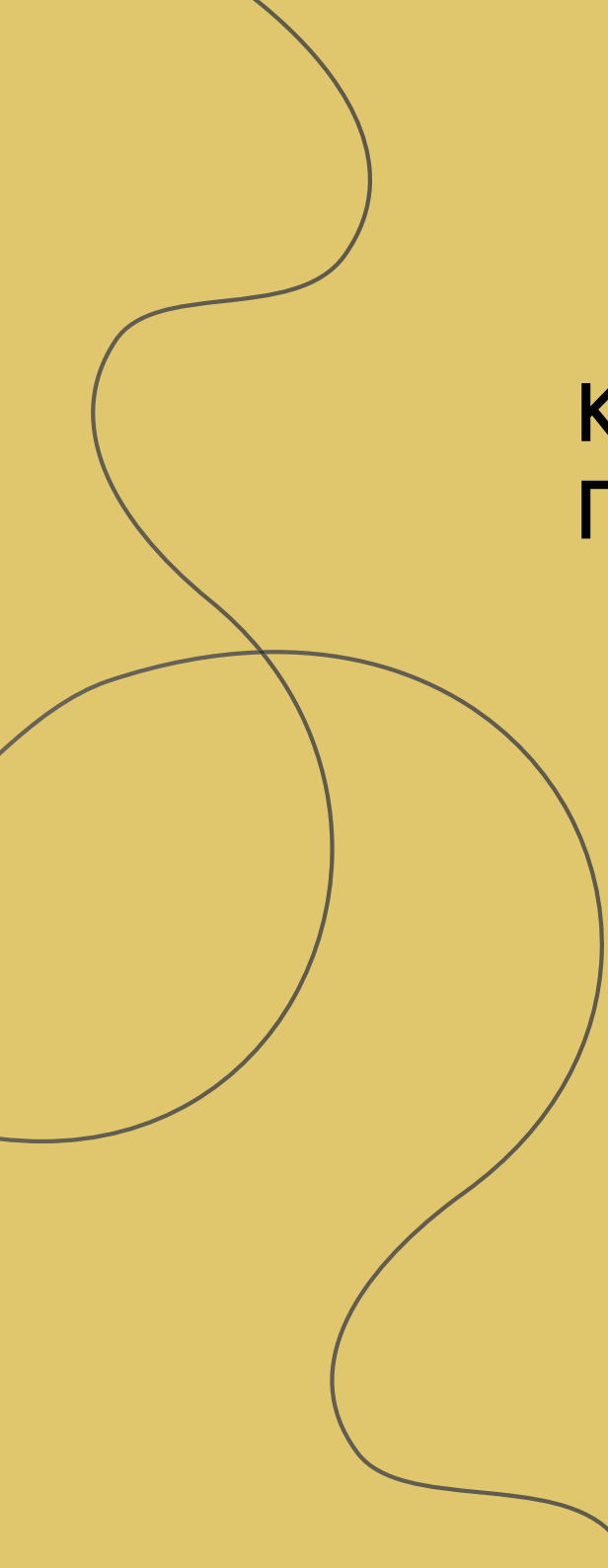
Побратимството како општествена институција подразбира и обврски и одговорности помеѓу побратимите и побратимските семејства, заедници. Согласно обичајното право, побратимите, како блиски роднини, се обврзани во случај на потреба да помогнат на поединци или на целото побратимско семејство. Вакви случаи се забележани во разговорите за побратимските семејства помеѓу Македонци и Албанци во Преспа.

„Затоа што и ние сме малу и тие се малу. Сеа да речиме да си во е’н велеград ти не мојш да бид(иш), ни со комшијата – комшија. Ама овде си притиснат, имаш потреба од него, тој има од мене. Дај ми го воло, дај ми го магарето, на ти го самаро. Сиромашко време беше. /.../ Да, така беше, сиромашко, се помагаа. /.../ И тоа те поврзува, знаеш коа ќе... коа ќе ми помогни еднаш, возвратно треба да му помогниш. И тоа е нормално и људски, човечки”

и зависни од други општествено-политички фактори и чинители, кои не земајќи ги предвид традиционалните форми на општествено хиерархизирање и воспоставување рамнотежа и стабилност, се обидуваат да увезат „нови“ форми на мултикултурност и заемно почитување.

Литература

- » Антониј Драгомир. Прилог *йроучавању йбрайимсйива*. Гласник Етнографског института 26-28. Етнографски институт, САНУ, Београд, 1977, 43-57.
- » Канон на Лек Дукаѓини. Собрал и кодифицирал А. Штјефен Конст. Ѓечови. Превод од албански јазик Ким Мехмети. Фи-га – Тетово, 1994, 1-266.
- » Лубаш Марчин. *Разноверци. Мејурелиѓискиот соживот на село во Зајадна Македонија. Сйудуја од обласйа на соцокулйурнайа антйройолоѓија*. Македонско студентско етнолошко друштво – МСЕД, Скопје. 2021, 1-419.
- » Радул Андреевна Олга. *Побрайимсйиво и йосесйринсйиво как форми общесйвенноѓо восйййания у восйочных славян VI-XIII веков*. Ученые записки Петрозаводского государственного университета. Общественные и гуманитарные науки 1 (130): 32-36. <<https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=188165>>
- » *Речник на народнайа мййолоѓија на Македонцийе*. Редакција: Вражиновски Танас, Зоговиќ Соња, Караџоски Владимир, Јовановска Соња, Ристовска-Јосифоска Билјана. Матица македонска, Скопје 2000, с.в. побратимство, 320-321.
- » *Славянские древности: Этнолингвистический словарь*. Том 4. П-С (Сито). Москва: РАН, ИС, 2009, с.в. побратимство, 79.
- » Тановиќ Стеван. *Срйски народни обичаји у Ѓевѓелијској Кази*. СКА. Српски етнографски зборник, књ. 40, Живот и обичаји народни, књ. 16. Београд-Земун, 1927, 1-483.

The background is a solid yellow color. On the left side, there are several thin, dark grey wavy lines that curve and loop across the page. One line starts near the top left and curves downwards. Another line starts lower and curves upwards, crossing the first line. A third line starts further down and curves upwards, crossing the second line. These lines create a sense of movement and flow.

Кодот на Преспа

Преспа ја познавам онолку колку што знам за себе. На секое одење кон Преспа, кога ќе стигнам кај селото Сливница од каде почнува таканаречена Долна Преспа, со задоволство ѝ се препуштам на таа неповторлива убавина која во моите претстави е дефинирана како питома дивина. Дивина затоа што е легната во подножјата на Баба Планина и Галичица и како таква оставена или, подобро речено, заборавена, за добро или лошо, од хаотичниот институционален режим на државата на која ѝ припаѓа. А питома... питома затоа што ја паметам и ја живеам во атмосфера на мир и еден изразен мистичен спокој.

Не е случајно што во овој регион се наоѓаат слоеви артефакти хронолошки наредени еден над друг како сведоштво за една исклучителна цивилизациска динамика од антиката до денеска, кои се сведоштва за присуство и коегзистенција на различни култури.

Во само неколку села со не повеќе од 500 жители, кои се и последната жива популација со оглед на масовната миграција поради исклучително неповолните социо-економски услови, ќе најдете Македонци, Албанци, Турци и Роми. Сите со семејно дрво чии корени се во Преспа длабоко низ вековите. Кларинетистот Назмија е Ром, жив е веќе еден век. Заедно со Зизо и Заим, како оркестар имаат огромен репертоар на македонски, албански, турски и ромски песни со кои свиреле на сите свадби и селски слави и веселби во минатото. Кога го сретнав Назмија жив и здрав на негови 100 години, раскажувајќи за минатото и неговото преспанско потекло, памети дека неговиот дедо, роден во село Наколец, починал на точно 100 години, кога Назмија бил многу мал. Назмија е живо сведоштво за присуството на ромската заедница во Преспа од барем 3 века. За присуството на Македонците, Албанците и Турците, христијаните и муслиманите, говорат артефактите уште од средниот век, кои се оставени на милост и немилост на природата, заборавени од институциите.

Да се вратам на моето сфаќање на Преспа како питома дивина. Еве ме, 56 години постојано живеам паралелно во Преспа и Скопје. Во 80-тите години упадот на агресивниот национализам на Милошевиќ во Македонија и појавата на една грда албанофобска и исламофобска реторика, која брзо го зафати главниот град, ме затече збунет. Скопје се наполни со омраза, а Преспа како да не е оттука... мирна и спокојна како и секогаш. Македонци, Албанци... живеат во мир и заедништво. Заедно на свадби, погребни, слави... Мои врсници Македонци зборуваат албански, Албанците, пак, македонски во полн сјај на тој дијалект кој е во коренот на македонскиот литературен јазик. Во таа смисла, живеам во два паралелни света. Минуваше времето и се случуваа многу настани во поновата историја кои пролеаја многу крв на Балканот во тој судир на примитивните национализми. Војната во Босна, па онаа во Косово, па во 2001 кај нас. Сите овие крвави епизоди Преспа ги одбиваше од себе како да беше херметички заштитена под стаклено своно. Во ужасната и заглушувачка врева на оружјето на секаде по Балканот, во Преспа не се слушна да се рече ниту еден лош збор едни за други. Сè течеше како што било, мирно и спокојно, во живот уреден од некој непишан ниту потпишан Охридски договор кој сите безусловно го почитуваат чувајќи ја грижливо неговата суштина како нешто свето.

Како новинар, ги следев сите значајни настани во развојот на независноста на Македонија, во кој една од клучните епизоди е тој Охридски рамковен договор кој еве, и по 20 години од неговото потпишување, голем дел од македонското општество го доживува како нешто наметнато однадвор, како нешто туѓо, како туѓо тело кое треба да се исфрли. Инаку, еден од авторите на тој договор е професорот Владо Поповски, роден во село Долно Дупени. Во еден долг разговор со него, како меѓу двајца Преспанци, разговаравме за тој неприроден отпор кон нормите на Охридскиот договор кои го уредуваат коегзистирањето на различностите во Македонија. Како што знае професорот тивко и мирно со неговото големо познавање на историјата и неговото преспанско животното искуство, вака ми објасни:

„Дефинициите дека е наметнат, дека е паднат од небо и дека нема врска со континуитетот на македонската историја и правна мисла и македонските уставни, се сосема неточни. За жал, една дефиниција дека е наметнат од САД ја има споменато и мојот колега Светомир Шкарик, но тоа е далеку од вистината. Охридскиот договор е враќање на заборавениот пат на борбата на Македонците за своја држава и во таа смисла е корекција на запоставениот пат од развојот на македонската држава. Првиот поим се однесува на борбата на Македонците за своја држава до Втората светска војна, до кога немаат своја држава, а вториот поим се однесува на развојот на македонската држава од 1944 до 1991 година. Аргументот за првото тврдење, во текот на 19 век, го има првата генерација која го постави прашањето за Македонија како посебна политичка единица на Балканот. Таа генерација во идејата за создавање на македонска држава го имаше инкорпориран во себе концептот на Охридскиот договор. Станува збор за Македонската лига од 1880 година и нејзиниот Устав, Уставот за идното уставно уредување на државата Македонија донесен од Македонската лига во 1880 година. Тоа е акт кој е доставен до Европската комисија после Берлинскиот договор и легитимиран врз основа на членот 23 од тој договор, за тоа дека сите кои не добиваат посебено решение ќе бидат реформирани како самоуправни области во рамки на Турската Империја, согласно со Критскиот статут од 1868 година. Тој устав претпочиташе создавање на рамноправност, политичка и правна, на сите народи што живеат во една провинција. Во таа смисла Македонија од кога постои, секогаш била мултиетничко општество и никогаш не била моноетничка.

Македонската генерација беше свесна за тој факт дека во Македонија живеат македонски Словени, Албанци, дека живеат Власи-Цинцари, дека живее една помала заедница на Грци, дека живеат Турци, дека тие народи живеат проникнати еден со друг и ја конципираат македонската држава како заедничка, не само како татковина и општество туку и како заедничка држава. Согласно тој Устав понуден од Македонската лига до Европската комисија, согласно бројката на различните групи, предвидено било колку пратеници ќе има во народното собрание, поделба на министерства, предвидено заедничко колективно претседателство на чиешто чело стои претставник на мнозинската заедница, но ќе има и претставници од сите заедници во тоа претседателство како врховно државно тело. Се предвидува, исто така, дека државата ќе им гарантира рамноправност на сите поединци без разлика на нивното потекло. Во делот на посебните национални интереси – јазик и религија, ќе ги почитува решенијата на таканаречените црковни општини и тела и во таа смисла кога ќе треба да се донесе закон кој ги решава овие колективни права, не постои принцип на надгласување, а ако сепак некој е надгласан, тогаш колективниот претседателски институт конечно решава за овие прашања. Во таа смисла, во 1988 година се формирани национално собрание и влада. Во таа влада има Македонци и Албанци. Во националното собрание има Македонци, Албанци, Власи, Грци итн. согласно нивното присуство. Тој Устав, за жал, не беше прифатен, а македонското движење беше поразено, но првата генерација го остави тој документ како синор на профилот на македонската држава кој природно произлегува од профилот на општеството. Затоа слободно се вели дека Охридскиот договор е враќање на заборавениот пат.”¹

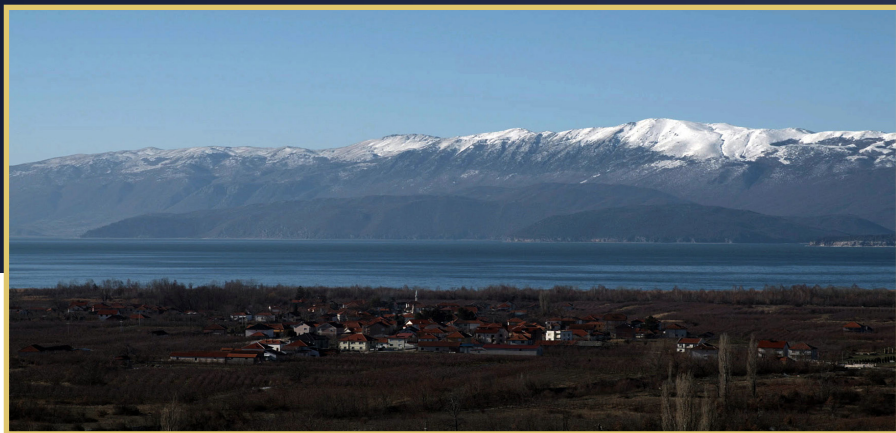
¹ <https://novatv.mk/intervju-so-profesor-vlado-popovski-ohridskiot-dogovor-e-vrakane-na-zaboraveniot-pat-na-makedonskata-drzhavnost/>

професор Влодо Поповски

„Заборавениот пат“ беше дефиниција која предизвикува љубопитство за да се бараат состојките на таа заборавена македонска супстанција. Семејството на професорот, Поповци од Долно Дупени, е само едно од оние кои од памтивек до денеска го негуваат побратимството. Неговите Поповци се побратими со семејството Шерифи од Наколец.

„Нашето побратимство, на нашата фамилија Поповци, со фамилијата Шерифи од Наколец, е зацврстено и конкретизирано до онаа степен до која денес се остварува, така да се каже, во текот на I светска војна. Селото Наколец во I светска војна главно беше раселено поради тоа што беше на траекторијата на артилерискиот судир меѓу двете спротивставени страни. Значи, не се знаеше дали гранатите ќе дојдат таму каде што е намерено да стигнат или ќе паднат по патот, зависно од полнењето, и ќе предизвикаат големи штети. Во таа смисла, фамилијата, еден дел од фамилијата на... Шерифи, пред сè семејството на Шукри Шарифи со синовите Бече и Заљо и со ќерката Кадиме, се поврзуваат со Поповци. Односно Поповци им се домаќини коишто ги прибираат во својот дом. Се населуваат во куќата на Поповци и живеат заедно со Поповци 5 години. Од Поповци е поделено и тука ниви некои за да можат и сами да произведуваат земјоделски производи: пченка, тикви, жито и слично. Стоката ја пасат децата на едното и на другото семејство и тука по раскажувањето на Заљо, којшто е нешто постар од мене, ми кажуваше дека 5 години заедно живееле, растеле со децата на Поповци. Од тогаш таа фамилија особено беше јадрото за големо пријателство меѓу Поповци и Шерифовци во целина“, раскажува професорот Влодо Поповски за побратимството на семејствата Поповци и Шерифи. Почитта која до денес ја имаат припадниците на овие две семејства едни за други тешко е да се раскаже... таа длабоко човечка релација треба да се доживее во тој еден хуман флуид кој се чувствува во нивната меѓусебна конверзација.“

Инаку, професорот Поповски документираше значајни епизоди од македонско-албанските односи уште од времето на крајот на 19 и почетокот на 20 век, кои, за жал, се малку познати во македонскиот образовен систем. Поповски е автор на книгата „Албанското национално движење (1830-1912)“.

„Во Источната криза, кога турската армија има офанзива, Албанската лига има дадено наредба да не се учествува во воените кампањи против Македонците коишто имаа кренато востание; Разловечкото востание малку траеше, меѓутоа Кресненското востание од петти октомври 1878 година до втори мај 1879, тоа е подолготрајно отколку што е Илинденското востание. Има зафатено 36 околии. Наредбата на Албанската лига е да не зема учество против востаниците. А подоцна има заеднички договори меѓу нив. Тоа е елаборирано во трудот на Катерина Тодоровска, албанолог, којашто посебно го истражува прашањето за македонско-албанските односи“, раскажува Владо Поповски во нашиот повеќечасовен разговор, во кој има уште многу детали кои говорат за тоа што тој извонредно прецизно го дефинира како „заборавен пат“.

Побратимството на Здравко и Малик

Во потрага по трагите на „заборавениот пат“ на кој ми укажа професорот, стигнав до Здравко Џајковски и Малик Алими, првиот од село Љубојно, вториот од село Наколец. Ги најдов седнати на дегустација на новата ракија во дворот на Здравко, пред кој се простира глетката на Преспанското Езеро. „Кај сте, побратими?“ им довикнав. Тие останаа изненадени, чудејќи се од каде сум дознал за нивното побратимство. Им ја раскажав приказната за мојот интерес и брзо почна муабетот.

МАЛИК: Нашите фамилии се побратимиле уште во турско. Четврта-петта генерација, може да речам. И... јас и побратимот уште ја држиме таа традиција.

ЗДРАВКО: И ќе ја дочуваме.

МАЛИК: И ќе ја дочуваме.

ЗДРАВКО: Ќе ја дочуваме како луѓе... нормални луѓе.

Како инаку?...

Побратимството им започнува многу одамна. Велат дека тие се четврта генерација побратимени. Побратимството го започнале нивните прадедовци и таа нивна врска има судбинска улога за преспанските села, кои токму тоа побратимство ги има спасено да не бидат запалени.

Здравко Џајковски

МАЛИК: Дедо ми го каж'ваше. Дедо му негов бил офицер во турската армија. Касарните биле во Наколец во то време. И Наколец била општина. И овие биле пријатели, побратими, пред да се деси настанот, убиството на бимбашот во Љубојно. И тогаш станва војската узбуна и ги соберват братичани, љубанци тука во полената сите да ги... Да ги стрелаат. Да ги запалат селата. И тогаш станал дедо ми, Алим се викал, пуковник бил во турската армија тогаш. И му вика на генералот „Чекај“, вика, „немој да се брзаш“, вика, „ние не знаеме дали се од тука луѓето што го убиле бимбашот... Да ги земиме на душа за џабе...“ Тие решиле да ги... да ги

запалат селата. И мажите сите да ги стрелат, таква одлука имале тие. И овој прадедо ми, прадедо му на Здравко, му вика на прадедо ми Алим: „Побратиме, не сме криви ние“, вика, „шо се дешава овде.“ И тој му вика на генералот: „Застани...“ И ги спасил и Брајчино и Љубојно да не ги изгорат.

Кога си заминале Турците, дошле во селата Србите. Нова власт која ги ликвидирала сите кои биле блиски со Османлиите

МАЛИК: Прадедо ми Алим го зел прадедо му негов, две недели го скрија во Брајчино. Така беше?

ЗДРАВКО: Да, да.

МАЛИК: Дома кај нив.

ЗДРАВКО: Го криеја оти... Требаше да го убијат дедо му.

БОРЈАН: Кој да го убие?

МАЛИК: Србите ко дојдоа.

ЗДРАВКО: Србите кога дојдоа после тоа.

МАЛИК: Го бараа Алима.

МАЛИК: И они го скрија.

ЗДРАВКО: И овие го зедоа дома и го чуваа, како фамилија, како крв, како свое.

Оттогаш тоа побратимство се пренесува од колено на колено. Малик ги памети зборовите на неговите сега покојни мајка и татко.

МАЛИК: И татко и мајка ми велеа: „Таа фамилија треба да ја имаш како фамилија, како дел од твојата куќа, како твоето семејство.“ Тоа стално го зборуваа.

И сега мене како дел да ми е од куќата, да ми е дел од фамилијата. Тоа... Како... Не знам како да ти кажам.

ЗДРАВКО: Нешто убаво во душата е кога имаш еден стар пријател, убаво ти е во душата.

МАЛИК: Тоа е со генерации, тоа е негувано.

ЗДРАВКО: Мене татко ми ми каж'вал за дедо му Веко. Ме разбираш? И така...

Малик Алими

БОРЈАН: И ко аманет ви имаат оставено?

ЗДРАВКО: Штом ти каж'ва добри зборови некој во куќата, добро ќе чуеш, добро ќе разбериш и добро ќе се однесуваш и ќе почитуваш... разбираш како?...

Разговорот ни продолжи со сеќавањата на Здравко и Малик за тоа како си помагале едни на други.

МАЛИК: Не делиме ние. Па во Наколец било свадба, било погреб, за добро-за лошо, ние сите ојме. Не дај Боже, се има десено, изгорела плевна, кука на некој. Сите стануваат да помогнат.

ЗДРАВКО: Сите ќе помогнат.

МАЛИК: ...Напомош.

МАЛИК: Џамијата ја реновиравме ние пред 25 години можи, можи 30 да има, секој Македонец дојде со по една кола...

ЗДРАВКО: Јас инсталацијата ја праев, струјата...

МАЛИК: Е. Дојде една кола камен, или песок, или... Црквата Свети Никола долу шо е, таа беше пред распаѓање...

ЗДРАВКО: Стрико ти ја напраи.

МАЛИК: Да, стрико ми Љако...

ЗДРАВКО: Тој организираше.

МАЛИК: Организира и во Америка собра пари, ја реновира, не знам дали сте оделе...

ЗДРАВКО: Ја знае Борјан кај е Свети Никола.

Понатаму неизбежно стигнавме и до епизодата од 2001 година, кога во Македонија се случија оние воени судири што ѝ се заканија на целата територија на државата. Преспа, паметам и јас, немаше никаква епизода што би ја нарушила хармонија на соживотот. Ги прашав и Малик и Здравко кои, сепак, подобро знаат од мене како жители на тие села.

ЗДРАВКО: Кај нас кокошка не фалеше. Не чоек...

МАЛИК: Не видовме ни увреди ни тепачки...

ЗДРАВКО: Грев од Бога... Грев од Бога да речиме дека некој некому нешто направил или му пререкол.

МАЛИК: Е, тоа е она соживотот, шо го кажа понапред.

ЗДРАВКО: А и културата. Менталитетот наш е малку поинаков. Малку по... многу попитомо, многу понапредно.

МАЛИК: Зато се гордееме ние со соживотот што го имаме тука.

Ме заинтригира оваа самопофалба на Здравко дека тие се, како што вели, „попитоми“, па прашав што е тоа што ги дели од другите. И Малик како да ме чекаше со прашањето.

МАЛИК: Преспанци, било Албанци или Македонци, во печалба имат почнато пред 200 години да одат.

ЗДРАВКО: Триес' шеста дедо ми Трајко со форд дојде, во Брајчино, со форд. Патот го напраја за него, знајш? Сегде е патот долу праен кај мостот... за да го вози фордот.

МАЛИК: И друго има напраено. Да биди ова поцивилизирано, по... поблиски меѓу луѓето...

ЗДРАВКО: А бе друго ти е кога ќе го видиш светот.

МАЛИК: Оти во Америка имаш ти од цел свет луѓе, комшија мож' да ти биди од Кина, од Авганистан, од Пакистан, од не знаеш каде. И мора да живееш ти со комшијата. Ево во Америка ко живеевме ние, комшиите најблиски Италијанци ни беа, на другата страна Германци и се зближуваш ти, не гледаш кој шо е. И тука има нешто... логика, него тоа е вистина, дека Преспанци ти викам јас... Донесоа со нив друга култура.

И така, од една во друга приказна, нè стемни во дворот на Здравко. Дојде и муабетот за познавањето на јазиците и мојата фасцинација од тоа што многумина Македонци, и тоа меѓу нив многу деца, зборуваат албански јазик, додека во Скопје на она што се нарекува политичка сцена нема храброст ни да се отвори темата за потребата децата Македонци да учат барам факултативно албански јазик за да бидат поблиски до своите сограѓани етнички Албанци.

МАЛИК: Па во Наколец сите Македонци...

ЗДРАВКО: Повеќе зборуваат, поубаво од него. Овој заборава албански.

МАЛИК: Ја побратимот Цанета да го викнев денес, албански со него, ти не можеш да го осетиш. Не само Цане, него сите.

ЗДРАВКО: А бе сите, ами Васил де речеме...

МАЛИК: Сите бе, сите.

ЗДРАВКО: А бе сите, овие, Пурдевци море, сите до еден.

МАЛИК: Сите бе албански си имаат кај нас.

ЗДРАВКО: А бе пораснија заедно.

МАЛИК: Порастени сме заедно.

Пред крајот на оваа наша долга седенка во дворот на Здравко, неизбежно стана збор и за политиката, како што е редот нели кај нас... Во шега, но за мојата приказна мошне важно, Здравко, инаку гласен симпатизер на една партија, ми вели: „А бе ова побратимството и во политиката го има.“

ЗДРАВКО: Мене ми дојде побратимо, да ме замоли, јас гласав, ради него...

МАЛИК: Да така е... го убедив.

ЗДРАВКО: Шо, ме убеди? Си го видов како сонце дома.

МАЛИК: Дојдов со Цанета.

ЗДРАВКО: Дојде дома и... Не мож' да му речам не.

МАЛИК: Јас му викам на Цанета: „Ај да ојме до кај Џајка, побратимот“. „А, не“, вика, „џабе“, вика, „тој е со уште од '91“. „А бе ајде“, реков, „в кола влезе со мене“. Дојдовме, есен беше, имаше јаболчари тука шо береа. Така беше?

ЗДРАВКО: Да, имав...

МАЛИК: И влегуваме во дворо. „Е“, вика, „побратиме, добре дојде“. „Добро те најдов“. И влеговме со Цанета. Нè понуде кафе, ракија, тука надвор седнавме. И му викам: „Побратиме, јас дојдов да те замолим нешто“. „Знам“, рече. Знам, чим го виде Цанета, оти Цане е од другите. „Знам зашо си дојден“, рече. И му вика на Цанета... Како му рече?

ЗДРАВКО: Како? Кажи му ти. Кажи му.

МАЛИК: Му вика: „Тебе ќе те избркав, ама овој не можам“, рече.

ЗДРАВКО: Ти ми си фамилија, тој ми е другар. Растевме со него, тој ми е фамилија, „не“ не можам да му речам. Е па сеа...

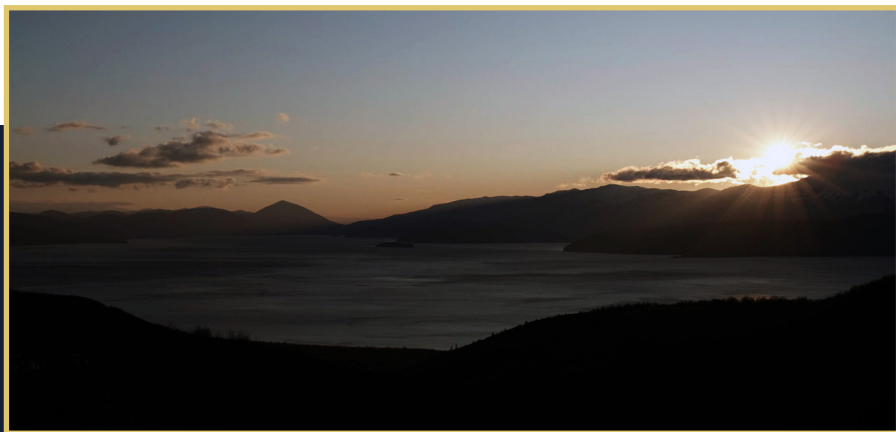
МАЛИК: То беше муабетот, вистина е.

И така со Здравко, познат како Џајо, и со Малик до сто едно и назад теравме. Убаво попладне од кое ви пренесувам само мал дел од бројните епизоди од оваа седенка која не се заборава.

Побратимството на Газим и Борис

Преспа ви е нешто како огромен музеј на отворено, на огромна отворена површина на која се наоѓаат остатоци од различни периоди, секој од нив со своја драма. Паметам дека во куќата на дедо ми често ќе налетав на стари жици и делови од војнички радиостаници, парчиња гранати (во една таква денеска ги чувам моливите и пенкалата) и купишта други предмети кои татко ми како дете ги има собирано по планината. Радиостаница од француската војска, граната од српската, некакви кутии од италијанската војска и да не редам... во секоја куќа во Преспа се наоѓаат секакви предмети што сведочат за присуството на бројни војски кои војувале или минувале низ регионот. Како едни оделе, а други доаѓале, секој имал свој фаворит во делови од локалното население – дали Македонци, Албанци, Турци или Роми. Секој се обидува да ја искористи хетерогеноста на етничката структура на Преспа во смисла на онаа позната максима „раздели, па владеј“. Но ако некаде овие тактики се покажале како успешни, тоа сигурно не е случај со Преспа.

Кога во регионот доаѓаат Бугарите, на пример, постојат тенденции албанската популација да се прикаже како непријателска и да се стави во антагонизам со Македонците. Но наместо очекуваниот ефект на бугарската стратегија, локалното население реагира со зацврстување на побратимствата. Тоа е случајот со Борис и Газим. Едниот од Долно Дупени, другиот од Наколец.

БОРИС: Побратимството почнало од дедо ми, Павле се викаше, и од дедо му на Газија, Нефија. И понатака то ти се развиваше после... Побратимството почна во бугарско, оти од Наколец доста фамилии дојдоа во Долно Дупени, од Бугарите се крија. И дедо му на Газима, Нефија, имаше две деца, Медија и Џемаљ. Џемаљ се викаш?

ГАЗИМ: Џемаљ, да, Џемаљ.

БОРИС: И тие мали беа, а Нефија... жената му беше умрена на стрика Нефија. И тука седија пет-шеснаесет дена кај нас и после опет си се вратија Наколец.

БОРЈАН: А зошто дошле? Бегале?

БОРИС: Се крија од Бугарите.

ГАЗИМ: Имаше една фаза во Наколец, еден момент кога шпионот нешто рекол, имаше една група од Наколец и од Крани. Бугарите на... не знам, на некој начин ги обвинуваа за некое дело што се случило... И земаа одеа и по куќи, бараја и жито и работи, ама и по луѓе маваа... убиваа.

И нормално, фамилии кои имаа можност да се... да бегат, да се чуваат некаде... дедо ми беше дојден овде кај стрико Павле, татко му на Борис.

Беа добри другари, побратими побратими, ама после тоа веч стана побратимство значи... Бабачко, она крв за крв, како се вели тоа? И да се почитуваме, значи кукни пријатели, откај дедо ми, дедо му.

Гзим Сулејмани

Значи прва куќа беше овде што се споменуваше... Било за свадба, за ова, за она, значи... За ова куќа се зборуваше, па после за тетките и другите роднини наши во Наколец. Овие тука ни беа ко свое најблиско.

Оружениот конфликт што се случи во 2001 година, меѓу другото, го изложи на тест и ова побратимство. Борис во нашиот разговор се присети на една епизода, или разговор кој се случил меѓу побратимите.

БОРИС: 2001? Татко му на Газим вака ми викаше: „Борис, да има војна да фати и туа во Преспа и дојде, пукаш ти во мене?“ „Не бе, море, кај пукам“, јас рече, „во тебе? Кај пукам мајку му е...“, рече, „да ме убије не пукам“. И зато му вела, а бе не може туа да фати војна, зато, дека никој Албанец од Наколец не пука на Македонец али некој Македонец од Дупени, во Наколец на Албанец. И затоа не мојж туа до војна да дојди.

Борис Јовановски

И така помина таа трауматична 2001 година во Преспа без збор преречен кој ќе се запамети по лошо или на кој било начин ќе ја загрози хармонијата на сожителството, која е веќе дел од локалната култура и преспанскиот идентитет, кој ете, низ векови им пркосел на многу провокации. Оставена сама на себе, оваа традиција и култура во себе ја содржи волшебната супстанција за успехот на мултикултурализмот, кој како цивилизациска вредност секаде по малку низ светот е изложен на налетот на национализмите и популизмот.

За жал, оваа култура во Преспа, заедно со водата во езерото, полека заминува. Со неа заминуваат и сите непишани кодекси во кои се крие рецептот за иднината, не само на Македонија туку и на целиот Балкан во неговиот мултикултурен сјај.

